

Obdobja preučevanja trpnega glagolskega načina v slovnica slovenskega jezika (od A. Bohoriča, 1584, do J. Toporišiča, 2004)

Polonca Šek Mertük*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6'36"1584/2004"

**Polonca Šek Mertük: Obdobja preučevanja trpnega glagolskega načina v slovnica
slovenskega jezika (od A. Bohoriča, 1584, do J. Toporišiča, 2004).** Časopis za zgodovino
in narodopisje, Maribor 84=49(2013), 1, str. 133–151

V prispevku je predstavljeno, da je bil trpni glagolski način v slovnica slovenskega jezika od prve (Bohorič 1584) do zadnje (Toporišič 2004) različno obravnavan. Kljub različnosti pa je mogoče najti določene vzporednice in tako se v slovnica slovenskega jezika kaže pet skupin oz. obdobje preučevanja trpnika: 1. od Bohoriča do Pohlina (1584–1768), 2. od Pohlina do Janežiča (1783–1863), 3. od Levstika do Breznika (1866–1916), 4. od Breznika do Bajca, Kolariča, Rupla /in Šolarja/ (1934–1947) in 5. Toporišič (2004).

Ključne besede: glagolski način, trpnik, slovnice slovenskega jezika.

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6'36"1584/2004"

**Polonca Šek Mertük: The Periods of Passive Voice Research in Grammars of the Slo-
vene Language (From A. Bohorič, 1584, to J. Toporišič, 2004).** Review for History and
Ethnography, Maribor 84=49(2013), 1, pp. 133–151

The article presents the fact that the passive voice was, from the first grammar of the Slovene language (Bohorič 1584) until the last one (Toporišič 2004), dealt with

* Dr. Polonca Šek Mertük, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, polonca.sek@uni-mb.si

differently. Nevertheless there are also some common features and in grammars of the Slovene language one can determine five groups or periods of passive voice research: I. from Bohorič until Pohlin (1584–1768), II. from Pohlin until Janežič (1783–1863), III. from Levstik until Breznik (1866–1916), IV. from Breznik until Bajc, Kolarič, Rupl /and Šolar/ (1934–1947), V. Toporišič (2004).

Key words: verb voices, passive voice, grammars of the Slovene language.

Uvod

Trpnik je ena od dveh oblik glagolskega načina. V normativni slovnici slovenskega jezika (Toporišič 2004) je glagolski način opredeljen kot pojem za razmerje med osebkom in (iz)vršilcem dejanja. Če je osebek tudi (iz)vršilec dejanja ali nosilec stanja, govorimo o tvorniku ali aktivu (*Knjigo so tiskali v Tiskarni Ljudske pravice*). Če pa osebek ni vršilec dejanja, pa tudi ne nosilec stanja ali poteka, ampak od dejanja prizadeti, gre za trpnik ali pasiv (*Knjiga je bila tiskana/se je tiskala v Tiskarni Ljudske pravice*).¹ Trpnik se ob ohranitvi istega časa in vida da zmeraj spremeniti nazaj v tvornik, vsak tvornik pa se ne da pretvoriti v trpnik.

Pretvorbena razmerje je sledeče: 1. beseda ali besedna zveza, ki je bila osebek tvornega stavka, se v trpnem ali opusti ali pa postane prislovno določilo vršilca glagolskega dejanja, in sicer v rodniku ter s predlogom *od* (*po* + samostalnik v mestniku je v takem primeru napačen²); 2. glagolska oblika na *-m* (ali na *sem* + *-l*) se zamenja z glagolsko obliko na *sem* + *-n/-t* ali pa se prvotni glagolski obliki doda *se*; 3. beseda ali besedna zveza, ki je bila predmet tvornega stavka, postane v trpnem osebek. Če pretvarjamo trpne stavke v tvorne, ravnamo obratno (Toporišič 2004: 358).

V slovenskem jeziku poznamo dve obliki trpnika: trpnik s trpnim deležnikom na *-n/-t* in trpnik s *se*. Trpnik s *se* naj bi se uporabljal le tedaj, če je predmet, ki ga dejanje prizadeva, neživ (*otava se kosi v poznem poletju* = *otavo kosijo v poznem poletju*; *taka stvar se ne pove na glas* = *take stvari ne povemo na glas*) ali pa kadar predmet po vsej verjetnosti ne more biti (iz)vršilec dejanja (*dojenček se kopa vsak dan* = *dojenčka kopljejo vsak dan*) (Toporišič 1967).

¹ Toporišič je že več desetletij prej (1965) dokaz(ov)al, da srednjika ali medija v slovenščini ni.

² V članku Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij (1967) Toporišič zvezo predlog *s/z* + orodnik dopušča, »kadar ne gre za živega vršilca dejanja, temveč za prenosnika sporočila (prim. *z okrožnico 32/eKin nam je bilo sporočeno*) ali nosilca stanja (*mesto je obdano z obzidjem* = *mesto obdaja obzidje*); prim. *še stadion je bil nabit gledalcev* ali *gledalci* (tj. polnega so ga delali gledalci)« (124).

V slovenščini uporabljamo trpnik takrat, kadar hočemo izpostaviti ti-stega (tisto), ki ga glagolsko dejanje prizadeva, zamolčati ali potisniti ob stran pa (iz)vršilca glagolskega dejanja. Ta v trpniku lahko postane prislovno določilo vršilca ali pa je izpuščen. Zadnje je pogosto zlasti v strokovnih, poljudnih ali znanstvenih besedilih (Toporišič 2004). Tvorina varianta pa v primerjavi s trpno bolj spodbuja k vprašanju po vršilcu dejanja, torej kdo je pravzaprav storil neko dejanje, kakor trpna. »S tega stališča so potemtakem te vrste aktivna sporočila manj popolna od pasivnih. [...] (*Tale knjiga se tiska že celo večnost : Tole knjigo tiskajo že celo večnost; Delovne brigade ... so bile odlikovane : Delovne brigade so ... odlikovali*)« (Toporišič 1965: 102).

Sodobni slovenski jezikoslovci trpnika ne prepovedujejo. »Intelektualizacija življenja je v jezik prinesla tudi pogostejšo rabo trpnika, ki NI prepovedan« (Kalin Golob 2000: 55).

Pregled obravnave trpnika v slovnica slovenskega jezika, od najstarejše, A. Bohoriča (1584), do najmlajše, J. Toporišiča (2004),³ je pokazal, da je bil trpnik v zgodovini slovenskega jezika različno obravnavan. Nekateri slovenski slovničarji (npr. Vodnik 1811; Dajnko 1824; Janežič 1854) rabi trpnika (ali rabi ene od oblik trpnika) niso bili naklonjeni, saj naj bi šlo za obliko, narejeno po tujih zgledih,⁴ nekateri so trpnik pojmovali kot tvorniku enakovredno možnost izražanja glagolskega dejanja (npr. Murko 1843, Toporišič 2004), skoraj izjemoma so rabo trpnika zagovarjali (npr. Škrabec 1905), nekateri pa do trpnika niso izoblikovali nobenega stališča (npr. Kopitar 1808; Majar 1850). Trpnik v slovnica slovenskega jezika tudi kvantitativno ni bil enako obravnavan. Nekateri slovničarji so ga precej podrobno predstavili, nekateri so opozorili le na njegove pomembnejše značilnosti ali le na tvorbo trpnega deležnika, v nekaterih slovnica pa sploh ni omenjen.

Kljub različnim obravnavam in pojmovanjem trpnika se kažejo določene vzporednice in skupne značilnosti, na podlagi katerih določam pet

³ Posamezne obravnave trpnega glagolskega načina v 35 slovnica slovenskega jezika predstavljam v doktorski disertaciji *Raba trpnika v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja* (Šek Mertük 2008).

⁴ Čeprav ima trpni glagolski način poleg tvornika v slovenskem jeziku dokazano globoke korenine. Oba glagolska načina sta namreč izkazana že v najstarejših ohranjenih zapisih slovenskega jezika – v Brižinskih spomenikih (Šek Mertük 2006), v katerih trpnik ohranja značilnosti sistema trpnika iz stare cerkvene slovanščine. Raba trpnika se je v slovenskem jeziku kontinuirano nadaljevala tudi v srednjeveških rokopisih (Celovski oz. Rateški rokopis, Stiški rokopis, Kranjski rokopis oz. Kranjske prisege, Starogorski rokopis in Černejški oz. Beneškoslovenski rokopis), od 16. stoletja pa tudi v knjižnem jeziku.

obdobje preučevanja trpnega glagolskega načina oz. trpnika v slovnicaх slovenskega jezika:

- I. Od Bohoriča do Pohlina (1584–1768)
- II. Od Pohlina do Janežiča (1783–1863)
- III. Od Levstika do Breznika (1866–1916)
- IV. Od Breznika do Bajca, Kolariča, Rupla /in Šolarja/ (1934–1947)
- V. Toporišič (2004).

Od Bohoriča do Pohlina (1584–1768)

Teoretično je vprašanje trpnika v slovenski jezikovni prostor prišlo že s prvo slovnico slovenskega jezika, tj. v Bohoričevih Zimskih uricah (1584).⁵ Bohorič je pri pisanju slovnice slovensko jezikovno gradivo primerjal z latinskim normativnim sistemom, s slovnico (Orožen 1970/71). Trpnik je predstavil kot eno od lastnosti glagola v okviru načina, posebej pa je poudaril pomen. Tako je glagol po glagolskem pomenu lahko tvorni, trpni, srednji ali deponentni, glede načina pa je moškega, ženskega, srednjega ali vseh načinov. Bohorič je trpnik obravnaval kot pomensko kategorijo glagola. Po latinskem vzoru je ločil tvorne (*sekam*), trpne (*bom sekan*), srednje (*sedim*, *tečem*) ter deponentne glagole. Srednjik je omenjen le pri delitvi glagolov glede na glagolski pomen; navedena sta dva zgleda neprehodnih glagolov, v okviru glagolskih načinov pa Bohorič o srednjiku ni pisal. Predstavlja le dve skupini glagolov, tvorne in trpne, in tako le tvorni in trpni glagolski način.

V prvi slovnici slovenskega jezika sta predstavljena obe obliki za izražanje trpnega glagolskega načina – trpnik na *-n/-t* in trpnik s *se*. Kot trpni glagoli so obravnavane zveze s trpnim deležnikom na *-n* in glagolom obstajanja (*bom sekan*, *bom pečen*, *sem lublen*). Drugo skupino trpnih glagolov predstavljajo trpni glagoli s *se*. Bohorič je opozoril, da se trpni glagoli lahko delajo tudi iz tvornih, če se spredaj postavi morfem *se*. Po obliki so taki glagoli enaki neosebni, vendar je med njimi pomembna razlika – neosebni glagoli so v stavku brez imenovalnika (*se piše* Scribitur), osebni trpni glagoli pa imajo za seboj imenovalnik (*se pišem* Peter Scribor Petrus).

Že v prvi slovnici slovenskega jezika je bilo implicitno načeto t. i. vprašanje Urše Plut⁶ (vprašanje rabe prizadetega v tožilniku namesto v

⁵ Pregled je povzet po izdaji Jožeta Toporišiča, *Zimske urice proste*, Maribor, 1987.

⁶ V strokovni literaturi znano kot primer *Išče se Uršo Plut*, poimenovano po izmišljeni osebi v humoreski Frana Milčinskega (1907).

imenovalniku). Bohorič je opozoril, da v slovenskem jeziku trpni glagoli ob sebi ne dovoljujejo tožilnika, zato ni navadno reči *se bere Virgillum*, ampak *se bere Virgilius*.

Kot pristni trpni sklon Bohorič označi ločilnik, vezan s predlogom *od* – *Virgilius bode od mene bran* ali *Virgilius se od mene bere*. Možnost imenovanja vršilca glagolskega dejanja tako v trpniku na *-n/-t* kot v trpniku s *se* (gre za t. i. trpnik v polni obliki), ki je bila v zgodovini slovenskega jezika najpogosteje označena kot neslovenska in nedopustna, je bila torej izražena in dovoljena že v prvi slovnici slovenskega jezika.

Pohlin je v prvi izdaji slovnice (1768) vprašanje trpnega glagolskega načina reševal podobno kot skoraj 200 let pred njim Bohorič. Glagol je osebni, neosebni, tvorni ali v trpnem pomenu. Pomen je še vedno ena od temeljnih lastnosti glagola, po kateri se glagoli delijo v tvorne (*v' dijanju*) ali v tiste, ki so v trpnem pomenu.

Poznal je obe obliki za izražanje trpnega glagolskega načina – trpnik na *-n/-t* in trpnik s *se*. Za prvega piše, da se tvori s trpnim deležnikom preteklega časa in pomožnim glagolom *biti*, drugi pa tako, da se tvornim glagolom doda zaimek *se*.⁷ Pri Pohlinovih zgledih za trpnik s *se* je opazno prepletanje različnih zvez s *se* (*se daje, se bo ressekalu; Tu mejstu se Vishna gorra imenuje; se Primash klizhe*). Zavedal se je oblik s *se*, ni pa (še) znal postaviti ostre meje med njimi. Do prepletanj trpnih in neosebnih oblik s *se* je prihajalo npr. tudi zato, ker je zveze z nemškim *man* v slovenskem jeziku nadomeščal s konstrukcijami s *se*, ki jih je pojmoval trpno (*se prave, se rezhe*). Za zveze z nemškim *es* pa je pisal, da se v slovenskem jeziku tvorijo tudi s *se*, vendar pri brezosebnih glagolih (*Toku se pergody, permire, prave, govory; Meni se sdy, vide*). Teoretično je poznal tudi povratne glagole (navaja zgleda *se toshem, se spovem*).

Tudi Pohlin zvez s predlogom *od* in šestim sklonom (današnjim rodilnikom) v trpnih konstrukcijah ni zavračal. Menil je celo, da so povsem običajne v skoraj vseh trpnih konstrukcijah.⁸

Od Pohlina do Janežiča (1783–1863)

Drugo obdobje slovničnega preučevanja trpnika se začne s **Pohlinovo** drugo izdajo slovnice (1783). V tem obdobju se je o glagolskem načinu

⁷ Pohlin še ni ločil med zaimkom *se* in morfemom *se*.

⁸ »Die 6. Endung. Mit dem Vorworte *od*, stehet faßt bei allen Zeitwörtern leidender Bedeutung. Ti bosh od mene lublen, Turki so od Kraynzov v' tek, v'wejh fagnani bili« (147).

začelo intenzivneje razmišljati. To je obdobje, ko se dvema oblikama glagolskega načina (tvorniku in trpniku) pridruži še srednjik. V Pohlinovi drugi izdaji slovnice (1783) pa tudi tvornik in trpnik nista več tako jasno definirana kot v prvi izdaji in kot pri Bohoriču.

V drugi izdaji je Pohlinovo pojmovanje tvornih glagolov v primerjavi s prvo drugačno in precej širše. Tvorni glagoli so tisti, pri katerih dejanje opravi osebek sam ali pa se izvrši po kom drugem. Prav ta drugi del je novost v primerjavi s prvo izdajo, v kateri zveze s predlogom *od* in šestim sklonom (današnjim rodilnikom), torej zveze z izraženim vršilcem glagolskega dejanja, označuje kot pristne trpne zveze, v drugi izdaji pa take konstrukcije (*pisma bodo od tebe pisane*) prišteva k tvorniku. Zanimiva pa je ugotovitev, da se tudi pri trpnih glagolih lahko dejanje vrši po kom drugem in da je tudi v teh primerih lahko izražen vršilec glagolskega dejanja. Pristni sklon za izražanje trpnega glagolskega načina namreč še vedno ostaja šesti sklon (današnji rodilnik), vezan s predlogom *od*, toda le v primerih, ko je prizadeti živ. Očitno je, da je Pohlin začel čutiti vlogo kategorije živosti oziroma neživosti v glagolskem načinu, čeprav tega izrecno ni izpostavil. Za tvorne in trpne glagole je sicer navedel le po kakšen zgled, a očitno je, da je kot trpne obravnaval tiste zveze, v katerih osebek označuje kategorija živosti (*ti boš tepen, poslan; Ti boš od mene pohvalen; Turki so bili od Kraynzov v' wejg, v' tek fapodëni*), tvorni pa so primeri z neživim osebkom, tudi če je izražen vršilec glagolskega dejanja (*pišem pisma, pisma bodo od tebe pisane*). Da se je Pohlin zavedal možnih pomenskih različic v zvezah s *se* v primeru živega osebkoma, kaže primer *bom lublen*, za katerega piše, da ne smemo reči *se lubem*, saj to ustreza tvorni obliki. V takih primerih predlaga tudi rešitve s predlogom *od* in rodilnikom.

Pohlin je v drugi izdaji slovnice poskušal definirati tudi srednje glagole. Oblike s *se* so ga begale in ni se mogel opredeliti, ali t. i. srednji glagoli (*pridem, se postaram*) izražajo tvorni in trpni pomen ali le tvornega. Bolj se je nagibal k tvornemu pomenu, saj je čutil, da gre za glagolska dejanja, ki zajemajo vršilčevo stanje, izven njega pa ne segajo. O kategoriji prehodnosti še ni pisal.

Pohlinovo začeto odkrivanje je nadaljeval Vodnik (1811). Novost v primerjavi s predhodnimi slovnici je, da tvornega in trpnega glagola ne obravnava znotraj posameznih glagolskih kategorij (naklon, čas, število ...), ampak izhaja iz kategorije prehodnosti oz. neprehodnosti glagola. Zato se na prvi pogled zdi, da vloga pomena stopa v ozadje, toda tudi Vodnik odločilne vloge pomena pri glagolu ni spregledal. Ločil je prehodne in neprehodne glagole; prehodni imajo lahko tvorni (*lubim, prašham, zëpiz mlati pšhenízo, kamen méle koruso*) ali trpni pomen (*fim lublen, fim*

prafshan, *pfsheniza je mlatena s' zepzam*, *korusa je mlena pod kamnam*), neprehodni pa le tvornega (ne moremo reči *sim span*, *sim pozhit*). Precej nazorno je prvi pojasnil razliko med tvornim in trpnim glagolskim pomenom.⁹ Zavedal se je, da imajo prehodni glagoli lahko tvorni in trpni pomen, neprehodni pa samo tvornega. To je pomembno odkritje v zvezi s trpnim glagolskim načinom. Prvič je zapisano, da so trpnega pomena lahko samo tisti glagoli, ki so prehodni, to pomeni, da dejanje prehaja na nekoga drugega. Vodnik je kategorijo glagolske (ne)prehodnosti šele začel odkrivati in s tem utirati pot nadaljnjim slovničnim raziskavam.

Vodnikova slovnica pa za slovnično preučevanje trpnika predstavlja pomemben mejnik tudi zaradi zavračanja zvez s predlogom *od* in rodilnikom v trpnih konstrukcijah. Bil je prvi, ki je nasprotoval zvezam s predlogom *od* in rodilnikom. Kar je bilo Pohlinu povsem samoumevno (*ti boš od mene lublen*), Vodnik zavrača in meni, da ni po naše. Čeprav je že Pohlin ločil med zvezami s predlogom *od* in rodilnikom, ki v trpniku označujejo vršilca glagolskega dejanja, v tvorniku pa so rabljene prislovno, Vodnik takih zvez ni dopuščal. V primeru izražanja vršilca glagolskega dejanja je svetoval rabo tvornika.

To je pomemben mejnik pri obravnavi trpnika v slovenskem jeziku. Zveze *od* + rodilnik v trpniku so začeli obravnavati kot po tujih skladenjskih vzorcih narejene zveze, ne več kot pristne trpne zveze. In ker so bile obravnavane kot prislovne zveze, so bile zaradi podobnosti z nemško trpno obliko odsvetovane.

Dajanko (1824) pa gre še dlje – od zavračanja rabe trpnika z izraženim vršilcem glagolskega dejanja celo do zavračanja trpnika na *-n/-t*, v katerem je videl nemški vpliv. Nekoliko strpnejši je bil do trpnika s *se*, katerega rabo je svetoval pač v tistih primerih, kadar res želimo izraziti trpni pomen glagola.

Zavedal se je, da se trpnik v vsakdanjem govoru vendarle pojavlja in da v trpniku s *se* lahko nastane dvoumnost, če je osebek (prizadeti) živ. Zato v primerih, ko glagol brez *se* ni običajen, ali v dvoumnih primerih z živim osebkom (*hvalim se*) priporoča rabo tvorne oblike (*hvalijo me*).

⁹ »Prehajavni glagoli imajo sraven djavniga al délovniga poména tudi terpivni pomén. Tako je djavni pomén: *lubim*, *prafsham*, *zépiz mlati pfshenízo*, kamen *méle* koruso; to je, lubesen je djanje mojiga ferza, delo mojih vúft je *prafshanje*, *mlév* je delo mlinfkgiga kamna, *mlát* delo *zépzovo*. Kadar pa rezhem: *sim lublen*, *sim prafshan*, *pfsheniza je mlatena s' zepzam*, *korusa je mlena pod kamnam*, je terpivni pomén, to je, lubésen drugih mene sadéva, *prafshanje na me gré*, *pfsheniza pod zepzam terpi*, *korusa pod kamnam*« (64–65).

Tudi Murko v odnosu do trpnika kljub približevanju vzhodno- in osrednjeslovenskega knjižnega jezika (Jesenšek 1998) v prvi izdaji slovnice (1832) zavzema podobna stališča kot Dajnko.

Ugotavlja, da se oblike s trpnim deležnikom preteklega časa in pomožnim glagolom *biti* v pogovornem jeziku redko uporabljajo, njihovi rabi tudi sam ni bil naklonjen. Opažal je, da se precej pogosteje uporabljajo trpne oblike s *se* ali pa ustrezna preoblikovanja v tvorno obliko. Rabo trpnika na *-n/-t* (*lev je imenovan kralj štirinožnih stvari*) je odsvetoval, običajnejša se mu je zdelo druga oblika za izražanje trpnega glagolskega načina (*lev se imenuje kralj*) ali tvorna različica (*leva imenujemo kralja štirinožnih stvari*).

V nasprotju z Dajnkom pa je dopuščal izražanje vršilca glagolskega dejanja v trpnih konstrukcijah (*starfhi so od svojih finov bili posableni* ali običajneje *finovi so svoje starfhe (bili) posábili, stárshi so se od svojih finov bili posábili*).

Trpnik naj bi izražale različne zveze s *se* (*oroslan se imenuje kralj štirinožnih stvari*), tudi ustreznice zvez z nemškim *man*, zato je Murkovo pojmovanje trpnika s *se* zelo široko. Opozarja tudi na previdnost rabe trpnika s *se* v primeru živega osebka, ko se zveze lahko razumejo tvorno (*ta mož se hvali*).

Odnos slovenskih slovničarjev do trpnika in njegove rabe ostaja nespremenjen tudi v sredini 19. stoletja. Janežič (1854) ugotavlja, da slovenščina nima t. i. trpnih glagolov, zato jih je treba zmeraj nadomestiti s tvornimi (*marljivega učenca vsi hvalijo, ne pa marljiv učenec bo od vsih učiteljev hvaljen*).

V drugem obdobju slovničnega preučevanja trpnika se je med slovenskimi slovničarji globoko usidralo prepričanje, da je trpnik na *-n/-t* konstrukcija, narejena po tujih zgledih, in se ji zato moramo izogibati. Nasprotno pa drugo obliko trpnega izražanja (niso je imenovali trpnik s *se*, ampak oblika, s katero damo tvornim glagolom trpni pomen) vedno bolj sprejemajo kot slovensko in jo zato, če že moramo uporabiti trpni glagolski način, tudi priporočajo. Tako tudi Janežič ne dopušča trpnika na *-n/-t*, niti zvez *od* + rodilnik v trpniku (*marljiv učenec bo od vsih učiteljev hvaljen*), priporoča pa tvorno rabo (*marljivega učenca vsi hvalijo*), v okviru katere svetuje celo obliko s *se* (priporoča vzorec *nova hiša se zida, ne pa nova hiša bo zidana*). Trpnih konstrukcij s *se* Janežič ni obravnaval kot *trpnino*, ki se ji je potrebno izogibati, ampak kot dopustno možnost, da tvornim glagolom damo trpni pomen. *Trpnino* predstavlja le trpnik na *-n/-t*, ki je obravnavan kot oblika, narejena po tujih zgledih, zato tudi odsvetovan.

Janežičeva predelana izdaja slovnice (1863) pa prinaša pomembno novost v zvezi s t. i. srednjimi glagoli, ki jih označuje kot neprehodne (*drevje*

raste, orožje spi) in mednje ne uvršča več povratnih glagolov, saj le-ti predstavljajo srednjo obliko (*trata se je hipoma vsušila, hipoma se skala razvalila*). Tako ta Janežičeva izdaja slovnice predstavlja pomemben mejnik in zaključek drugega obdobja slovničnega preučevanja trpnika, ko se t. i. srednja doba (ali zaloga) ali srednji glagolski način z vseh neprehtnih glagolov zoži le na povratne glagole.

Od Levstika do Breznika (1866–1916)

V tretjem obdobju slovničnega preučevanja trpnika je pojem glagolskega načina spet večinoma omejen le na tvornik in trpnik (kot v prvem obdobju). V drugi polovici 19. stoletja v slovnicaх t. i. srednjih glagolov ni več, saj so jih nadomestili povratni glagoli (vpeljani v Janežičevi drugi izdaji slovnice, 1863). V odnosu do trpnika in njegove rabe pa so slovenski slovničarji ostajali zvesti svojim predhodnikom.

Levstik (1866) je poznal obe obliki za izražanje trpnega glagolskega načina – trpnik na *-n/-t* in trpnik s *se*, v poglavju o trpni obliki pa se je omejil le na trpnik na *-n/-t*. S tem tudi ne prekinja tradicije slovenskih slovničarjev, da trpnost izraža le ena oblika, to je trpnik s trpnim deležnikom preteklega časa ob pomožnem glagolu *biti*. Trpna oblika s *se* tudi v tretjem obdobju slovničnega preučevanja trpnika ostaja le ena od možnosti, kako tvornemu glagolu dati trpni pomen, ni pa obravnavana kot *trpnina*, narejena po tujih (nemških) zgledih in zato tudi ne odsvetovana. Trpnost tudi v drugi polovici 19. stoletja po prepričanju slovenskih slovničarjev izraža le ena oblika – trpnik na *-n/-t*, ki ga je najbolje zamenjati s tvorno obliko ali z obliko s *se*. Da je tudi zadnja v bistvu le ena od oblik za izražanje trpnega glagolskega načina, slovničarjev očitno ni motilo.

Delni preobrat v odnosu do trpnika predstavlja Škrabec, ki je v svojem začetnem razmišljanju o trpniku (1905) rabo trpnika na *-n/-t* celo zagovarjal in utemeljeval kot domačo obliko.¹⁰ Toda zavračanje trpnika na *-n/-t* slovenskih slovničarjev 19. stoletja je pustilo posledice tudi pri Škrabcu. Odklanjal je trpne oblike s prislovnim določilom vršilca glagolskega dejanja (1910, 1914), tj. trpne oblike s predlogom *od* in roditeljskim, ki se nam po njegovem mnenju »jako vpirajo« (1914: 546). Odklonilen odnos do trpnih zvez z izraženim vršilcem glagolskega dejanja utemeljuje z mislijo: »Če vidimo, da je kaj storjeno, po slovensko ne vprašamo nigdar 'od

¹⁰ »Saj se čisto navadno dobro slovensko pravi: *le pridno se uči, da boš pohvaljen; če ne, boš tepen.*« (129).

koga' je storjeno, temuč vedno le aktivno, 'kedo je to storil?'« (1914: 546). Po začetnem zagovoru trpne rabe (1905) in po obsodbi zvez z izraženim vršilcem glagolskega dejanja v trpniku (1910, 1914) pa je prešel na zavračanje trpnika na *-n/-t* sploh. Svetuje pa obliko *s se* ali tvorno obliko (namesto *bodo plačevani : se bodo plačevali*; namesto *plemstvo je bilo sprejemano : se je sprejemalo*; namesto *da bom pričakovan : da me bodo pričakovali*).

Breznik (1916) o trpniku ponavlja ustaljeno trditev slovenskih slovničarjev, da slovenski jezik zanj nima posebne oblike, zato ga izražamo z opisovanjem. Tudi on loči tvorni (*učitelj hvali, učenec ljubi (učitelja)*) in trpni glagolski način (*učenec je pohvaljen, učitelj je ljubljjen*).

Pozna trpno obliko s trpnim deležnikom preteklega časa ob pomožniku *biti* (*obsojen si, vprašan sem bil, tepen boš*) in trpno obliko *s se* (*govori se, piše se, to se ve, kakor se mi streže, tako mi kosa reže; kar se rodi, smrt zori, s časom se vse pozabi*).

Breznikov odnos do trpnika se kaže v priporočilu, naj se mu, če se le da, izogibamo, če pa trpno obliko že uporabljamo, naj jo vsaj pravilno tvorimo. Zato opozarja na nepravilne italijanizme, ki v trpni obliki narekujejo tožilnik namesto imenovalnika.¹¹

Od Breznika do Bajca, Kolariča, Rupla /in Šolarja/ (1934–1947)

Četrto obdobje slovničnega preučevanja trpnika se začne s četrto izdajo Breznikove slovnice (1934), ko je po vzoru slovenskih slovničarjev druge polovice 18. in prve polovice 19. stoletja spet predstavljen troji glagolski način: tvorni, trpni in srednji.

Breznik je v četrti izdaji svoje slovnice (1934) po zgledu slovničarjev od Pohlina (1783) do Levstika (1866) spet uvedel srednji glagolski način. Obravnavi glagolskega načina se je v tej slovnici precej bolj posvetil kot v prvi izdaji.

Način obravnava znotraj spregatve in je tvorni ali aktivni (*hvalim*), trpni ali pasivni (*pohvaljen sem*) in srednji ali medij (*hvalim se, umivam se*). Trpnik označuje kot glagolski način, ko »oseba ali stvar nekaj trpi, t. j. sprejema učinek dejanja, ki prihaja od druge osebe ali stvari; tvori se samo s trpnim deležnikom preteklega časa; trpnik morejo imeti samo neposredno prehodni glagoli. N. pr. *Učenec je bil pohvaljen* (t. j. je prejel pohvalo),

¹¹ »Napačno je npr. In ker se pri prvi luči, katero sem prižgal, ali ni hotelo ali ni moglo tega sprevideti, treba zdaj: Več luči! (pravilno: in ker se to ni hotelo ali ni moglo sprevideti pri prvi luči« (152).

*porednež je bil kaznovan (prejel kazen)» (137). Razumevanje srednjika ostaja tradicionalno: osebkovo dejanje prehaja nazaj na osebek, tvori se s povratnim zaimkom *se* in je v sredi med tvornikom in trpnikom (*umivam se, hvalim se, bičam se*). Razlika med srednjikom in trpnikom je jasna: če osebek sam na sebi vrši dejanje, uporabimo obliko *s se* (po Brezniku srednjik), če pa je osebek od dejanja prizadeti, pa trpno obliko na *-n/-t* ali tvornik (*ubil se je : ubit je; povozil se je : povožen je; hvalim se : pohvaljen sem bil; hiša se podira : hišo podirajo*).*

Pozna sicer tudi trpne oblike *s se*, ki naj bi jih pisali po tujem zgledu (*Žito se mlati na podu; Časniki se raznašajo po vsem svetu; Njiva se orje, cesta se nasipa*), vendar jih ne dopušča in priporoča rabo tvornih oblik (*žito mlatijo; časnike raznašajo; njivo orjejo, cesto nasipajo*). Tudi za trpnik na *-n/-t*, zlasti v polni obliki, je prepričan, da se v slovenščini redko uporablja, večinoma po zgledu neslovanskih jezikov (*Sovražniki so bili premagani od vojakov*). Zato rabo trpnika dopušča le brez izraženega vršilca glagolskega dejanja (*Mož in žena sta ločena, ne pa Mož in žena sta od gosposke ločena*), sicer naj uporabljamo tvornik (*Gosposka je tega moža in ženo ločila*).

Pomemben preobrat se je v tem obdobju zgodil v zvezi s trpnimi oblikami *s se*. Trpna oblika *s se*, od Dajnka naprej svetovana in kot edina sprejemljiva oblika za trpno izražanje, toda ne kot oblika, ki izraža trpnost, pri Brezniku postane nesprejemljiva. Oblike *s se* je dopuščal le v primeru srednjika, torej le pri povratnih glagolih, ne pa v trpnem pomenu (*ubil se je*, če se je sam, če so ga drugi, pa le *ubit je; hiša se podira*, če se sama, če jo drugi, pa *hišo podirajo*). Breznik meni, da je raba trpnih oblik *s se* (*Žito se mlati na podu*) v slovenski jezik prodrla pod vplivom tujih jezikov. Zanimivo pa je, da jih je ponekod vendarle navajal kot možne oblike namesto neustreznih tujih vzorcev, ko je prizadeto v tožilniku namesto v imenovalniku.¹²

Tudi Bajec, Kolarič, Rupel /in Šolar/, avtorji t. i. Slovnice štirih (1947), so glagolskemu načinu, še posebej trpniku, posvetili precejšnjo pozornost.

Po vzoru Breznikove četrte izdaje slovnice je bil spet obravnavan troji glagolski način: tvorni (*Sodnik sodi zločinca*), trpni (*Zločinec je sojen*) in srednji (*Izdajalec se je sodil sam*). Pri določitvi glagolskega načina avtorji odločilno vlogo pripisujejo vlogi stavčnih členov v povedi. Tako tvornik zahteva tri stavčne člene: osebek, ki je vršilec glagolskega dejanja, povedek

¹² »Italijanska posebnost je n. pr. *Primerno bi bilo, če bi se knjigo okrasilo s pisateljevo podobo* (slov.: če bi knjigo okrasili s pisateljevo podobo, ali tudi: če bi se knjiga okrasila). *Komur je do tega, da se popravi škodo, ki jo je ...* (slov.: da popravijo škodo). *Na Nizozemskem se črpa vodo z mlina na veter* (slov.: črpajo vodo ...). *Treba bi bilo, da se ga prestavi v drug kraj* (slov.: da ga prestavijo ali: da bi bil prestavljen). *Kmete se vidi na polju* (slov.: kmete je videti na polju, tudi: kmetje se vidijo)« (139).

(glagolsko dejanje) in predmet (*Oče je pohvalil sina.*). Tudi za srednjik ali medij so značilni trije stavčni členi, le da eden od njih, osebek, hkrati opravlja dve vlogi – je vršilec glagolskega dejanja in predmet, na katerega glagolsko dejanje prehaja (*Sin se je pohvalil.*). Za trpnik pa naj bi bila dovolj le dva stavčna člena – osebek (ki ni vršilec glagolskega dejanja) in povedek (glagolsko dejanje); lahko pa nastopajo tudi trije, ko je izražen še povzročitelj (*Sin je bil pohvaljen (od očeta).*)

Prvič je predstavljena meja med srednjimi in povratnimi glagoli. Povratni glagoli so tisti, ki ne obstajajo brez povratnega zaimka, srednjim pa je samo v določenih primerih dodan povratni zaimek *se*; dejanje se povrača na osebek.

Trpnik na *-n/-t* je še vedno predstavljen kot edina prava trpna oblika (*Odprta noč in dan so groba vrata; Jadra so bila raztrgana, jambori polomljeni, ladja naklana; Bodi prepričan, da bi bili vsi rešeni, ko bi bili edini*), čeprav so v nasprotju z Breznikom navedene tudi oblike *s se* (*Kako daleč si že s knjigo?! – Tiska se. Prvi del je že natisnjen.; To govori se, kar na jezik pride*), ki so po obliki enake srednjim, toda trpnega pomena. Kdaj je oblika *s se* srednja in kdaj trpna, je mogoče določiti iz smiselnih zvez, npr.: *Komaj dva dni je lepo, pa se že popravlja pot* (srednji pomen, ker se pot sama od sebe popravlja od vremena); *Kaj še ne boste popravili poti? – Se že popravlja, ta teden smo začeli.* (Trpni pomen, ker delovni odbor trdi, da so s popravljanjem začeli.) Ravno zaradi tega pa slovenščina trpnega izražanja *s se* naj ne bi ljubila, ker »je pogosto dvoumno in zveni nedomače« (203).

Podana je tudi pretvorba tvornika v trpnik: »(P)redmet v tožilniku v aktivnem stavku postane osebek pasivnega stavka; osebek aktivnega stavka pa postane povzročitelj pasivnega glagolskega dejanja, izražen pa je na različne načine s predlogi (od, po, s, z, v, zaradi ipd. kot prislovno določilo načina ali vzroka)« (204). Toda avtorji slovnice opozarjajo, da trpnik uporabljamo zlasti tedaj, kadar hočemo poudariti stanje osebka, ne pa, kdo ga povzroča. Zato je večina trpnih stavkov brez povzročitelja, kar je pogosto zlasti v neosebni predpisih. Opazno je napačno pojmovanje trpnika na *-n/-t* – ker naj bi trpnik uporabljali predvsem tedaj, kadar hočemo poudariti stanje osebka ne glede na povzročitelja, navajajo izključno oblike z deležnikom stanja, ne pa s trpnim deležnikom preteklega časa (*Tako sem bil zbit in utrujen, kakor bi bil tri dni mlatil; Brez ključka je zaklenjeno; Naj bo pozabljeno, kar je bilo; Zadnja sraga krvi je prelita*).

Toporišič (2004)

Peto obdobje slovničnega preučevanja trpnika zaključuje razvojni lok obravnavanja trpnika in se ujema z njegovim začetkom, z Bohoričevimi in Pohlinovimi pogledi na trpnik. Toporišič (2004) glagolski način obravnava kot razmerje med osebkom in (iz)vršilcem dejanja. V oblikoslovju v okviru glagola loči le dve obliki načina: tvornik in trpnik. Če osebek ni vršilec dejanja, pa tudi ne nosilec stanja ali poteka, ampak od dejanja prizadeti, gre za trpnik (*Gradovi so bili med vojno porušeni (od vojakov). – Knjiga je bila tiskana/se je tiskala v Tiskarni Ljudske pravice*). »Trpnik se ob ohranitvi istega časa in vida da zmeraj spremeniti nazaj v tvornik, vsak tvornik pa se ne da pretvoriti v trpnik. Tvornik je v primerjavi s trpnikom prvoten, trpnik je le pretvorbena oblika« (358). V pretvorbenem razmerju iz tvornika v trpnik se beseda ali besedna zveza, ki je bila osebek tvornega stavka, v trpnem ali opusti ali pa postane prislovno določilo vršilca glagolskega dejanja (v roditeljskem s predlogom *od*); glagolska oblika na *-m* (ali na *sem + -l*) se zamenja z glagolsko obliko na *sem + -n/-t* ali pa se prvotni glagolski obliki doda *se*; beseda ali besedna zveza, ki je bila predmet tvornega stavka, pa v trpnem postane osebek.

Tudi Toporišič podobno kot njegovi predhodniki ugotavlja, da je tvornik v slovenščini veliko pogostejši od trpnika. Obe obliki za izražanje trpnega glagolskega načina (trpnik na *-n/-t* in trpnik s *se*) je predstavil enakovredno, a ugotavlja, da ima širšo rabo trpnik z deležnikom na *-n/-t*. Trpnik s *se* uporabljamo navadno le takrat, če je predmet, ki ga dejanje prizadeva, neživ (*Otava se kosi v poznem poletju*) ali pa če je sobesedilo tako, da se trpna oblika ne da razumeti tudi kot tvorna (*Dojenček se kopa vsak dan*).

Novo je Toporišičevo pojmovanje stanja. Njegovi predhodniki so stanje izražali z neprehodnimi glagoli (od Janežiča naprej le s povratnimi glagoli) in ga ob tvorniku in trpniku najpogosteje obravnavali kot tretjo možnost izražanja glagolskega načina, to je kot srednjik ali medij. Toporišič je prvi, ki je mejo med stanjem in trpnikom določil na podlagi pretvorbenega razmerja.¹³ Oblike z deležnikom na *-n/-t* po spremembi časa in glagolskega vida pri pretvorbah tvornika v trpnik in obratno ne izražajo trpnosti, ampak stanje.

¹³ »Pri pretvorbah tvornika v trpnik in narobe ostajata čas in glagolski vid nespremenjena (prav tako pa seveda tudi glagolski pomen). Kadar se eden ali drugi pri podobni pretvorbi spremenita, oblike z deležnikom na *-n/-t* ne izražajo trpnosti, ampak stanje: *Vrata so odprli* → *Vrata so odprta*. – *Sobo so pometli*. → *Soba je pometena*« (358).

Peto obdobje slovničnega preučevanja trpnika zaključuje razvojni lok obravnavanja trpnika in se ujema z njegovim začetkom: kot pri Bohoriču in Pohlinu trpnik spet ni več obravnavan kot oblika, narejena po tujih zgledih, in zato tudi ne odsvetovan, ampak predstavljen kot ena od možnosti hierarhizacije pomenske podstave povedi. Toporišič poudarja, da je trpnik v resnici tudi v slovenščini prav normalen kot pretvorba stavkov s splošnim vršilcem dejanja (*Ta hiša je bila sezidana v 16. stoletju, Knjiga se že tiska.*) (502).

Tako zadnja slovnica slovenskega jezika predstavlja potrditev Bohoričevega pojmovanja trpnika ter preklic obsojanja in zavračanja trpnika in njegove rabe.

Zaključek

Vprašanje trpnika je v slovenski jezikovni prostor prišlo v Bohoričevih Zimskih uricah (1584), to je v prvi slovnici slovenskega jezika, v kateri so bili postavljeni teoretični temelji kategorije glagolskega načina. Slovenski jezik pozna dva glagolska načina – tvornik in trpnik. V prvem obdobju slovničnega preučevanja je bil trpnik obravnavan zlasti s pomenskega vidika. Predstavljeni sta bili dve obliki za izražanje trpnega glagolskega načina – trpnik na *-n/-t* in trpnik *s se*. Pomembno je spoznanje o ločevanju med neosebni glagoli (*se piše*) in trpnikom *s se*, ki je mogoč le z imenovalnikom (*se pišem Peter*), ne dovoljuje pa tožilnika. S to ugotovitvijo je bilo implicitno načeto, in lahko bi rekli, tudi že rešeno, vprašanje tipa *Išče se Uršo Plut*. Že v prvi slovnici slovenskega jezika je bilo tudi poudarjeno, da je pristni trpni sklon ločilnik (današnji rodilnik) s predlogom *od*. Z njim izražamo vršilca glagolskega dejanja, in sicer tako v trpniku na *-n/-t* (*Virgilius bode od mene bran*) kot v trpniku *s se* (*Virgilius se od mene bere*).

S Pohlinovo drugo izdajo slovnice (1783) pa se začena drugo obdobje slovničnega preučevanja trpnika. V tem obdobju se je o glagolskem načinu začelo intenzivneje razmišljati. Slovnice tega obdobja je vedno bolj begala posebna skupina glagolov, imenovali so jih srednji (zato v okviru glagolskega načina poleg tvornika in trpnika navajajo še srednjik), katerih značilnosti pa zaradi nepoznavanja kategorije (ne)prehodnosti glagolov niso znali pojasniti. Šele Vodnik (1811) je pri obravnavi glagolskega načina izhajal iz kategorije prehodnosti. Pomembna je njegova ugotovitev, da imajo prehodni glagoli lahko tvorni ali trpni pomen, neprehodni pa samo tvornega. To je pomembno odkritje za razumevanje trpnega glagolskega načina, saj je prvič zapisano, da so trpnega pomena lahko samo tisti gla-

goli, ki so prehodni – dejanje prehaja na nekoga drugega. Ista slovnica je za obravnavanje trpnika pomemben mejnik tudi zaradi prvega zavračanja imenovanja vršilca glagolskega dejanja v trpniku. Za predhodnike pristni trpni sklon (*od* + rodilnik) za Vodnika postane nedopusten in po njegovem zgledu so ga tudi drugi slovničarji začeli obravnavati kot po tujih skladijskih vzorcih narejene zveze. Ker je bila zveza *od* + rodilnik podobna zvezam v drugih jezikih, so jo odsvetovali, nekateri celo prepovedali.¹⁴ H koreninam slovenskega jezika se žal niso obrnili, da bi spoznali, da je bil trpnik v polni obliki, to je z izraženim vršilcem glagolskega dejanja, prisoten že v stari cerkveni slovanščini. Nasprotno, od zavračanja izražanja vršilca glagolskega dejanja v trpniku so prešli na zavračanje trpnika na *-n/-t* sploh. Pobudnik je bil Dajnko (1824), ki je v trpniku na *-n/-t* videl nemški vpliv, zato njegove rabe ni dopuščal. Svetoval pa je trpnik s *se*, vendar le v primeru, ko je prizadeti neživ, kajti v nasprotnem primeru bi se zgled pojmoval tvorno. Tako so vedno bolj sprejemali obliko s *se*, ki pa je niso imenovali trpnik s *se*, zato je tudi niso obravnavali kot *trpnino*, ki se ji je potrebno izogibati, ampak kot obliko, s katero damo tvornim glagolom trpni pomen. *Trpnino* jim je predstavljal le trpnik na *-n/-t*, ki so ga zato zavračali.

Takšno pojmovanje trpnika se je nadaljevalo tudi v tretjem obdobju slovničnega preučevanja trpnika. Še vedno je bilo živo prepričanje, da trpnost izraža le ena oblika, to je trpnik s trpnim deležnikom preteklega časa ob pomožnem glagolu *biti*. Trpna oblika s *se* še vedno ostaja le ena od možnosti, kako tvornemu glagolu dati trpni pomen. Tretje obdobje slovničnega preučevanja trpnika se od drugega obdobja razlikuje predvsem v tem, da je pojem glagolskega načina (*spet*) zožen na tvornik in trpnik. V drugi polovici 19. stoletja so srednje glagole nadomestili povratni glagoli, zato srednjika niso več navajali.

Toda Breznik je že v četrti, pomnoženi izdaji svoje slovnice po zgledu slovničarjev od Pohlina do Levstika *spet* vpeljal srednjik. V nasprotju pa od Dajnka naprej svetovano in kot edino sprejemljivo obliko za trpno izražanje – trpnik s *se* – prepove in naredi pomemben preobrat v smeri rabe trpnika na *-n/-t*, ki je bil skoraj 100 let obravnavan kot tuja skladijska konstrukcija in zato tudi prepovedan. Zadevo je nekoliko omilila t. i.

¹⁴ Trpni način izražanja z obema tvornima delovalnikoma (osebkom kot ciljem glagolskega dejanja in vršilcem dejanja kot prislovnim določilom vršilca glagolskega dejanja) v trpniku z deležnikom na *-n/-t* je bil v zgodovinskem razvoju slovenskega jezika pogosto neupravičeno »nemško«
zaznamovan, a gre za »značilno slovensko skladijsko zgradbo in razmerje (v trpnem stavku eno- ali večstavčne povedi med osebkom, povedkom, predmetom in prislovnim določilom«
(Jesenšek 2008: 21).

Slovnica štirih, v kateri ni več tako izrazitega odklanjanja ene in svetovanja druge trpne oblike.

Vprašanje glagolskega načina je bilo bolj dorečeno šele s Toporiščem. V okviru glagolskega načina sta zopet predstavljena le tvornik in trpnik, zadnji z dvema enakovrednima oblikama – trpnikom na *-n/-t* in trpnikom *s se*. Tudi vršilec glagolskega dejanja je v trpnih konstrukcijah po več stoletjih prepovedi spet dovoljen in običajen kot v prvi slovnici slovenskega jezika (1584). Tako peto obdobje slovničnega preučevanja trpnika zaključuje razvojni lok obravnavanja in pojmovanja trpnika ter se ujema z njegovim začetkom – trpnik je predstavljen kot ena od možnosti hierarhizacije pomenske podstave povedi in nič več obsojan in zavračan.

Viri in literatura

Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko Rupel in /Jakob Šolar/, 1947: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Adam Bohorič, 1584: *Arcticae Horulae Succivae. Witenbergae: Haeredes Iohan. Cratonis*.

Adam Bohorič, 1987: *Arcticae horulae succisivae. Zimske urice proste* (prevedel Jože Toporišč). Maribor: Obzorja.

Anton Breznik, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Tiskarna Družbe sv. Mohorja.

Anton Breznik, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.

Peter Dajnko, 1824: *Lehrbuch der windischen Sprache*. Graz: Johann Andreas Kienreich.

Anton Janežič, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva I...I*. Celovec: Eduard Liegel.

Anton Janežič, 1863: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec: J. Leon.

Marko Jesenšek, 1998: *Deležniki in deležja na -č in -ši*. (Zora 5). Maribor: Slavistično društvo.

Marko Jesenšek, 2008: Raba trpnika v Trubarjevem prevodu Matevževega evangelija. *Reformacija na Slovenskem (Ob 500-letnici Trubarjevega rojstva. Povzetki predavanj)*, 20–21. (Obdobja, 27). Ljubljana: FF.

Monika Kalin Golob, 2000: Jezikovna kakovost sodnih odločb: trpnik (pasiv). *Pravna praksa* 19/11–12, 55.

Jernej Kopitar, 1808: *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach: Wilhelm Heinrich Korn.

Fran Levstik, 1866: *Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen*. Laibach: J. Giontini.

Matija Majar - Ziljski, 1850: *Slovnica za Slovence*. Ljubljana: samozaložba.

Fran Milčinski, 1907: Išče se Uršo Plut. *Slovenski pravnik* 23/5, 182–187.

Anton Murko, 1832: *Theoretisch-praktische slovenische Sprachlehre für Deutsche /.../*. Grätz: Verlag der Franz Ferstl'schen Buchhandlung.

Anton Murko, 1843: *Theoretifch=praktifche Grammatik der Slowenifchen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illirifchen Küftenlande*. Grätz: Verlag der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung.

Martina Orožen, 1970/71: Začetki slovenske jezikoslovne misli. *Jezik in slovstvo* 16/7, 193–200.

Marko Pohlin, 1768: *Kraynska Grammatika, das ist: Die krainerische Grammatik, oder die Kunst die krainerische Sprache regelrichtig zu reden und zu schreiben /.../*. Laibach: J. F. Eger.

Marko Pohlin, 1783: *Kraynska Grammatika /.../*. 2. Verbesserte Auflage. Laibach: Lorenz Bernbacher, Burgerl. Buchbinder.

Polonca Šek Mertük, 2006: Trpnik v Brižinskih spomenikih. *Jezikoslovni zapiski* 12/1, 115–129.

Polonca Šek Mertük, 2008: Raba trpnika v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja, doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.

Stanislav Škrabec, 1905: Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* 22/7.

Stanislav Škrabec, 1910: Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* 27/6.

Stanislav Škrabec, 1914: Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* 31/2.

Jože Toporišič, 1965: O slovenskih glagolskih načinih. *Jezikovni pogovori*, 100–105. Ur. France Vurnik. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Jože Toporišič, 1967: Poizkus modernejše obravnave glagolskih kategorij. *Jezik in slovstvo* 12/4, 117–127.

Jože Toporišič, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Valentin Vodnik, 1811: *Pismenost ali gramatika sa perve shole*. Ljubljana: Leopold Eger.

THE PERIODS OF PASSIVE VOICE RESEARCH IN GRAMMARS OF THE SLOVENE LANGUAGE (FROM A. BOHORIČ, 1584, TO J. TOPORIŠIČ, 2004)

Summary

On the basis of the passive voice – of one of the verb voices forms- discussions in 35 grammars of the Slovene language, from the first one (Bohorič, 1584) to the last one (Toporišič 2004), the article presents five different periods in studies of the passive voice used in the Slovene language grammars. It can be stated that the passive voice was not dealt with equally in the Slovene language grammars but there are nevertheless some parallels and common characteristics. On the basis of these parallels and common characteristics I define five periods: I. from Bohorič until Pohlin (1584–1768), II. from Pohlin until Janežič (1783–1863), III. from Levstik until Breznik (1866–1916), IV. from Breznik until Bajc, Kolarič, Rupl /and Šolar/ (1934–1947), V. Toporišič (2004).

The theoretical basis of the verb voices was set already in the first grammar of the Slovene language (1584). The first period (1584–1768) grammarians discussed the passive voice mostly from the point of view of its meaning and they introduced two forms of its expression – the passive voice on *-n/-t* and the passive voice with *se*. Already in the first grammar there was an admonition on the unsuitable use of the passive voice accusative and it was also stressed that the authentic passive voice case is the ablative (the today's genitive) with the prefix *od*.

In the second period (1783–1863) the grammarians started with a more intense discussion of the passive voice. Because of the introduction of the middle verbs the middle voice was, next to the active and the passive voice, added to the verb voices. Considering the transitivity category, a more precise distinction between the forms with *se* began in Vodnik's time. At the same time the grammarians started with rejecting the passive voice forms with an expressed agent of the action as well as with rejecting the passive voice on *-n/-t*. They allowed the forms with *se*.

In the third period (1866–1916) there are again only two verb voices, i.e. the active and the passive voice. In the second half of the 19th century the middle verbs were substituted by the reflexive verbs and therefore the middle voice was not mentioned again. Rejecting the passive voice on *-n/-t* and the allowance of the passive forms with *se* continued.

In the fourth period (1934–1947) the middle voice was introduced once again. Opposite to the last periods the passive voice with *se* was forbidden and the passive voice on *-n/-t*, which was for almost 100 years considered to be a strange syntactic construction, was recommended. Only at the end of this period no such strict rejection of the one and recommendation of the other passive voice form existed any more.

The fifth period (2004) of the passive voice grammatical studies completes the developmental bow of the passive voice discussion and conception and it matches with its beginnings. There are again only two verb voices, i.e. the active and the passive voice; the passive being one of the possibilities of the sentence meaning hierarchy and at the same time not being judged or forbidden. After centuries the agent of the action in the passive construction is allowed again and is common just like in the first grammar of the Slovene language.

DIE EPOCHEN DER PASSIV-RECHERCHEN IN DEN GRAMMATIKEN DER SLOWENISCHEN SPRACHE (VON A. BOHORIČ, 1584, BIS J. TOPORIŠIČ, 2004)

Zusammenfassung

Der Artikel stellt auf Grund der Recherchen des Passivs (eines der Verbgenera) in 35 Grammatiken der slowenischen Sprache, von der ersten (Bohorč 1584) bis zur letzten (Toporišič 2004), fünf Epochen der Passiv-Recherchen in den Grammatiken der slowenischen Sprache vor. Es stellte sich heraus, dass das Passiv nicht immer gleich behandelt wurde. Trotzdem lassen sich einige Parallelen und gemeinsame Charakteristika feststellen. Auf derer Basis werden fünf Epochen festgelegt: I. von Bohorič bis Pohlin (1584–1768), II. von Pohlin bis Janežič (1783–1863), III. von Levstik bis Breznik (1866–1916), IV. von Breznik bis Bajc, Kolarič, Rupl /und Šolar/ (1934–1947), V. Toporišič (2004).

Die theoretischen Grundlagen des Verbgenus der slowenischen Sprache waren schon in der ersten Grammatik der slowenischen Sprache 1584 festgelegt. Die Grammatiker der ersten Epoche (1584–1768) erörterten das Passiv vor allem aus der semantischen Sicht und stellten zwei seiner Ausdrucksformen vor: das Passiv auf *-n/-t* und das Passiv auf *se*. Schon in der ersten Grammatik war auf die unpassende Benutzung des Akkusativs im

Passiv aufgewiesen worden und es wurde auch gezeigt, dass der wirkliche Fall des Passivs der Ablativ (der heutige Genitiv) mit der Präposition *od/von* sei.

In der zweiten Epoche (1783–1863) fingen die Grammatiker an, sich intensiver mit dem Passiv zu beschäftigen. Wegen der Einführung der Mediumverbe gaben sie zu den Verbgenera neben das Aktiv und des Passiv auch noch das Medium dazu. Erst mit Valentin Vodnik kam es wegen der Kategorie der Transitivität zu einem genaueren Unterscheiden zwischen den Formen mit *se*. Gleichzeitig begannen die Grammatiker in dieser Epoche auch die Passiv-Formen mit der handelnden Person und sogar das Passiv auf *-n/-t* abzulehnen. Sie ließen die Formen mit *se* zu.

In der dritten Epoche (1866–1916) stellten wieder nur das Passiv und das Aktiv die Verbgenera dar. In der zweiten Hälfte des 19. Jh. wurden die Mediumverbe durch die Reflexivverbe ersetzt und deswegen wurde das Medium nicht mehr erwähnt. Das Passiv auf *-n/-t* wurde noch weiterhin abgelehnt und die Passiv-Formen mit *se* waren zugelassen.

In der vierten Epoche (1934–1947) wurde das Medium wieder eingeführt. Im Gegensatz zu der vorigen Epoche wurde das Passiv mit *se* verboten, das Passiv auf *-n/-t*, das für fast 100 Jahre als eine fremde syntaktische Konstruktion galt und als solche auch verboten war, wurde vorgeschlagen. Erst gegen Ende dieser Epoche gab es keine so strikte Ablehnung einer oder der anderen Passiv-Form mehr.

Die fünfte Epoche der Passiv-Recherchen (2004) spannte den Recherchebogen und ist dem Anfang gleich. Als Verbgenera gibt es wieder nur das Aktiv und das Passiv, wobei das Passiv als eine Variante der semantischen Satzhierarchie vorgestellt ist und wird nicht mehr verurteilt und verboten. Auch die handelnde Person wird in den Passiv-Konstruktionen nach dem sie mehreren Jahrhunderten verboten war, wieder erlaubt und ganz gebräuchlich wie in der ersten Grammatik der slowenischen Sprache.